

ANALIZA COPERTEI

IONEL NARIȚA

West University of Timișoara

ionel.narita@gmail.com

Title: „Book Cover Analysis”

Abstract: Throughout history, the authorities tried to prevent some messages to reach the members of organizations. For this goal, they used the method of criterion or the method of lists. The criterion method is not adequate since it asks the analysis of the text or body of discourse in order to be applied. Instead, the lists method can be used analyzing only the cover of the publications. At their turn, the lists are exclusive or inclusive. The exclusive lists, like *Index Librorum Prohibitorum*, include the works that should not be received by a certain public, while the inclusive lists contain the publications agreed by the authorities.

Keywords: *burning books; Index Librorum Prohibitorum; impact factor; peer review; authority*

Una dintre preocupările constante ale oamenilor de-a lungul istoriei a fost arderea cărților. Folosim termenul „arderea cărților” într-un sens mai vag decât cel convențional. Pe de o parte, odată cu apariția tiparului și apoi, a internetului, arderea propriu-zisă a unei cărți nu mai reprezintă o opțiune. Tiparul permite multiplicarea cărții în mii de exemplare, așa încât, este dificil ca toate să fie găsite și arse. Întotdeauna există pericolul ca unele să scape vigilenței incendiatorilor. Pe de altă parte, internetul lasă arderea fără obiect: cum să arzi un server? În zilele noastre, arderea are doar un scop demonstrativ sau, am putea spune, ritualic, ea este întotdeauna însoțită de mijloace de constrângere.

De fapt, niciodată nu a fost vorba de simpla ardere; arderea reprezintă numai un mijloc printre multe altele în slujba unui scop.¹ Mijloacele au evoluat, în schimb, scopul rămâne același.² Cei care dețin puterea într-o organizație, într-un fel sau altul, doresc să o păstreze și să guste beneficiile unei asemenea poziții. Foarte devreme s-a observat că textele, indiferent că sunt transmise publicului oral sau în scris, pot genera schimbarea situației de la un moment dat din cadrul unei organizații și să pericliteze pozițiile celor care dețin puterea sau să diminueze beneficiile acestora. De aceea, autoritățile s-au grăbit să ia diverse măsuri prin care considerau că își protejează interesele, de pildă, împiedicând un orator să își transmită mesajul sau, invers, împiedicând publicul să acceadă la mesaj.

¹ Bosmajian Haig, *Burning Books*, McFarland & Co., Jefferson, 2006, p. 19.

² *Ibidem*, p. 25.

De exemplu, în vremea în care existau puține exemplare dintr-o anumită lucrare, acestea erau colectate și distruse: tăblițele de lut erau sparte, iar papirusurile, sulurile ori codexurile de pergament ori, mai târziu, de hârtie, erau arse. Bunăoară, așa a încercat Platon să elimine lucrările lui Democrit. Folosindu-și averea, a cumpărat cât mai multe dintre scrierile acestuia și le-a distrus. Urmarea este că, astăzi, nu mai avem la dispoziție nici o scriere a lui Democrit, în vreme ce, opera lui Platon a supraviețuit aproape în întregime.

Pentru a-și păstra privilegiile, autoritățile apelează la două strategii pentru a împiedica anumite mesaje să ajungă la public care, de multe ori, se întrepătrund. Ele caută fie să împiedice emiterea unor mesaje împotriva intereselor lor, fie să prevină ca asemenea mesaje să ajungă la public. În acest scop, sunt folosite atât tehnici constrângătoare-represive, cât și tehnici persuasive. Ambele au în comun definirea, construirea sau introducerea unor noi valori într-o organizație.

Tehnicile de constrângere-represiune presupun asocierea unor acțiuni cu recompense sau pedepse. Dacă autoritățile doresc să încurajeze o acțiune, o vor recompensa, dacă doresc să o descurajeze, o vor pedepsi. De exemplu, emiterea de mesaje potrivnice intereselor autorităților sau orientarea spre asemenea mesaje sunt pedepsite, în vreme ce autorii unor mesaje benefice autorităților sunt recompensați. Aceste tehnici nu interesează stările emoționale ale membrilor organizației, în vreme ce, tehnicile persuasive urmăresc tocmai modelarea stărilor emoționale, în așa fel încât, membrii organizației să se simtă atrași spre un anumit tip de mesaje și să respingă altele.

Persuasiunea apelează la argumentare care invocă relația logică de consecință. Argumentarea influențează opiniile și atitudinile membrilor unui public sperând ca aceștia să acționeze în modul dorit, conform propriilor stări emoționale. De multe ori, persuasiunea invocă drept argumente diferite autorități care ar cunoaște adevărul sau binele fără greș, iar asemenea argumentări au deseori succes, respectiv, reușesc să convingă, deși argumentele bazate pe autoritate nu pot fi verificate.

Cu ajutorul tehnicilor de constrângere, autoritățile generează valori deontice, cum sunt obligatoriu, interzis, permis, facultativ. Aceste valori nu contribuie la constituirea unor stări emoționale, de aceea, ele slujesc la influențarea comportamentului indiferent de ceea ce simt membrii unei organizații. Pentru a modifica starea emoțională a cuiva trebuie avute în vedere valori precum adevărul, binele sau frumosul. De aceea, autoritățile nu se limitează la introducerea valorilor deontice într-o organizație, ci construiesc valori alternative față de cele firești, de pildă, construiesc o valoare proprie de adevăr. Adevărul construit nu coincide cu adevărul dat, respectiv, diferite propoziții adevărate devin, prin intervenția autorităților, false și invers. În acest fel, membrii unei organizații sunt pradă unor stări emoționale contrafăcute, neautentice, care le afectează comportamentul.

De bună seamă că, pentru a-și atinge obiectivele, autoritățile trebuie să împiedice membrii organizației să ajungă la mesaje contrare valorilor construite în cadrul organizației respective. În eliminarea acestor mesaje sau în prevenirea emiterii lor, autoritățile nu sunt interesate de valorile autentice, ci de valorile construite, deoarece acestea servesc intereselor lor. De aceea, de cele mai multe ori,

dacă o carte este arsă, nu înseamnă că este falsă sau dăunătoare, ori fără valoare, dimpotrivă, în mod real, scrierea respectivă este valoroasă, dar vine împotriva valorilor construite de autorități.

Autoritățile au pretenția, atunci când condamnă un mesaj, că apără publicul de fals, de „fake” sau că îl protejează în fața răului ori urâtului, iar alternativele propuse de autorități reprezintă fără greș adevărul sau binele.³ În fapt, aceste alternative au doar rolul de a asigura poziția, privilegiile și veniturile autorităților, chiar dacă, în unele cazuri, pot coincide cu adevărul.

Autoritățile construiesc adevărul îndeosebi prin două strategii, fie impun un criteriu al adevărului și, apoi, mesajele sunt verificate prin raportare la acest criteriu, fie construiesc o listă sau un index în care sunt trecuți emitenții sau locurile sau mesajele care conțin adevărul sau care, dimpotrivă, sunt cu totul false. Atât criteriul cât și lista sunt astfel concepute încât să corespundă tocmai intereselor autorităților. Metoda criteriului presupune emiterea unei reguli generale, pe când metoda listei este mai concretă, indicând cu mai multă precizie care sunt mesajele care trebuie sau nu trebuie să fie emise sau să ajungă la public.

Metoda criteriului are o istorie îndelungată. Ne oprim la câteva exemple. Irineu afirma că nu îi crede pe filosofi, ci pe profeți, deoarece profeții pot face minuni. Multă vreme, capacitatea de a face minuni a fost un criteriu decisiv pentru recunoașterea sau construirea adevărului. Orice mesaj care provine de la un emitent este judecat după capacitatea emitentului de a produce minuni. În cazul unei dispute, nu era analizat mesajul sau textul, ci emitenții concureau între ei și adevărul aparținea celui în stare să impresioneze prin minunile sale. Tortura și ordaliile se află în continuarea acestui criteriu.⁴

Unii atribuie califului Omar criteriul compatibilității cu scrierea sfântă a islamului, *Coranul*. Dacă o scriere era în concordanță față de Coran, atunci era inofensivă, deși nu merita să fie citită deoarece nu ar fi făcut decât să repete adevărurile pe care credinciosul le găsea în Coran; ar fi fost doar o pierdere de vreme. În schimb, dacă acea scriere era potrivnică învățăturilor lui Mahomed, ea era periculoasă și trebuia distrusă.⁵

La rândul său, David Hume dezvoltă un criteriu după care să deosebim cărțile care trebuie arse: orice carte care nu conține raționamente cu privire la numere sau întemeiate pe experiență ar trebui dată focului. El spune: „Când parcurgem, pătrunși de aceste principii, bibliotecile, ce prăpăd ar trebui să facem? Dacă luăm în mână orice volum de teologie sau de metafizică... să ne

³ „Deși separate de secole, arderea pe rug a lui Michael Servetus împreună cu cărțile sale, în secolul al XVI-lea deoarece scrierile sale erau *otravă*, *venin* și *infecție* și arderea de către naziști a operelor lui Freud, Marx și Mann deoarece reprezentau *boală*, *satanism* și *resturi din trecut* – aceste arderi, înainte și după, reflectau magia și puterea cărților și a ritualului de ardere a cărților.” (*Ibidem*, p. 19).

⁴ De exemplu, împotriva lui Mahomed a fost adusă obiecția că mesajul său nu are valoare deoarece nu este în stare să săvârșească minuni. Pentru a combate obiecția și a-și susține învățătura, Mahomed a fost nevoit, la rândul său, să recurgă la minuni.

⁵ Gibbon Edward, *History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, ix, Allason, London, 1820, p. 441.

întrebăm: Conține el oare vreun raționament cu privire la cantitate sau număr? Nu. Conține el vreun raționament întemeiat pe experiență cu privire la fapte și existență? Nu. Încredințați-l atunci focului, căci nu poate conține nimic altceva decât sofisme și iluzii.”⁶

Empirismul logic propune un criteriu complex, constituit din doi pași, demarcația și confirmarea.⁷ Potrivit criteriului de demarcație, o lucrare are valoare de adevăr dacă poate fi analizată prin propoziții de protocol și operatori logici. Pentru a susține acest criteriu, empirismul logic trebuie să admită că există propoziții ultime, numite propoziții atomare sau elementare, care nu pot fi analizate în alte propoziții, altfel analiza ar continua la nesfârșit. Tocmai aceste propoziții trebuie să fie de protocol, respectiv, verificabile empiric. Orice scriere care poate fi analizată în propoziții de protocol are sens, are valoare de adevăr, în schimb, celelalte texte nu au valoare de adevăr, nu conțin cunoaștere, sunt lipsite de sens.⁸

Criteriul confirmării ajută la discernerea între textele adevărate și cele false dintre textele care rezistă testului demarcației. Mai întâi, trebuie verificată valoarea de adevăr a propozițiilor atomare. Acest pas este posibil, odată ce propozițiile atomare sunt propoziții de protocol. În al doilea rând, cu ajutorul operatorilor logici, se calculează valoarea de adevăr a întregului text. La fel, acest pas este posibil deoarece logica simbolică a descoperit funcțiile de adevăr asociate fiecărui operator logic, dezvoltând tabela tuturor funcțiilor de adevăr.

Criteriul empirist logic s-a dovedit inaplicabil, deoarece nu a rezolvat satisfăcător problema reducerii termenilor teoretici la termeni empirici și nu a dat o soluție problemei inducției. Pentru ca o propoziție atomară să fie de protocol, ar trebui să conțină numai termeni empirici. Totuși, într-un text întâlnim și alte categorii de termeni, cum sunt cei teoretici. Deși s-au depus eforturi în acest sens, nu s-a reușit elaborarea unei metode de reducere a termenilor teoretici la cei empirici fără a pierde conținut cognitiv. Chiar dacă reducerea ar reuși, confirmarea nu ar avea sorti de izbândă deoarece textele conțin propoziții universale, ori acestea se descompun într-o infinitate de propoziții atomare. Este imposibil să stabilim empiric valoarea de adevăr a tuturor acestora. Prin urmare, este imposibil să stabilim empiric valoarea de adevăr a propozițiilor universale și, în acest mod, a întregului text.

Marxismul propune criteriul practicii sociale. Pentru marxism, singura sursă a valorii este munca. Valorile care nu pot fi revendicate dintr-o activitate practică sunt doar iluzorii. De aceea, adevărul se constituie și se verifică în practică. Orice scriere care nu își are rădăcinile în practică este lipsită de valoare. Marx spune: „Filosofii nu au făcut decât să interpreteze lumea în diferite moduri, important este însă de a o schimba!”⁹ De aceea, în societățile care au folosit marxismul ca temei ideologic, operele artistice sau științifice erau apreciate sau condamnate după cum cenzorul considera că au relevanță practică sau nu, adică, după cum servesc muncii sau acțiunii revoluționare.

⁶ Hume David, *Cercetare asupra intelectului omenesc*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1987, p. 225.

⁷ Schlick Moritz, *Formă și conținut*, Pelican, București, 2003, p. 201.

⁸ Carnap Rudolf, *L'ancienne et la nouvelle logique*, Herman, Paris, 1937, p. 7.

⁹ Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere alese*, vol. ii, 1967, Editura Politică, București, p. 375.

Metoda criteriului are dezavantajul că presupune, de regulă, parcurgerea și analiza chiar fugitivă a conținutului operei respective. Criteriul lui Irineu, de pildă, nu are legătură cu textul, ci doar cu abilitățile autorului de a săvârși minuni. Numai că, în acest caz, se considera că divinitatea este singura sursă a valorii unei opere, iar divinitatea indică prin minuni care dintre autori a fost inspirat. Minunile arată că o operă provine de la divinitate, iar acest lucru era suficient pentru valoarea ei. Dar, minunile nu ne apără de fenomenul profeților falși, care erau în stare să producă minuni chiar în situația în care nu erau inspirați. De aceea, criteriul respectiv nu era satisfăcător, pentru că lăsa loc unor mesaje care nu convin autorității, o asemenea problemă nu putea fi lăsată pe seama hazardului reprezentat de minuni.

Criteriul lui Omar presupune parcurgerea textului operei pentru a constata relația ei față de Coran. Criteriul lui Hume, la fel, implică măcar răsfoirea cărții pentru a vedea dacă este vorba de numere, observații etc. Mai mult, criteriul empirist logic nu poate fi aplicat fără o analiză profundă a textului, fără a efectua diferite operații logice asupra acestuia. La rândul său, criteriul marxist impune aplicarea practică a textului, ceea ce, din nou, presupune analiza atentă a acestuia.

Parcurgerea operei pentru utilizarea criteriului de respingere sau de acceptare are cel puțin trei neajunsuri:

1) Un asemenea procedeu presupune prea mult timp. Pe vremea când erau puține texte care trebuiau judecate, studierea operei încă se putea utiliza, dar, odată cu creșterea rapidă a numărului publicațiilor, aceasta devine inoperabilă.

2) Analiza unui text cere o anumită pregătire sau competență din partea evaluatorului. De exemplu, pentru a aplica criteriul lui Hume ar trebui să știi câte ceva despre raționamentul matematic, despre teoria funcțiilor sau a ecuațiilor etc. Ce să mai spunem cu privire la aplicarea criteriului empirist logic, de această dată, ar trebui să ai cunoștințe temeinice de calcul logic. Autoritățile interesate, însă, nu au asemenea cunoștințe și deprinderi și nici nu sunt dispuse să le acorde atenție.

3) Dacă un criteriu presupune analiza textului, această analiză ar putea fi făcută și de alții, poate chiar mai competenți decât evaluatorii și să constate fie că acea operă este într-o relație diferită față de criteriu decât cea indicată de evaluator, fie că tocmai criteriul nu reprezintă garanția valorii lucrării. De aceea, cenzorii au fost nevoiți, în multe cazuri, să interzică altora să parcurgă textul respectiv și, în același timp, să susțină că textul ar fi într-o relație oarecare față de criteriu. De bună seamă, într-un asemenea caz, dacă susții că valoarea unei lucrări rezultă din conținutul ei, te expui la critici asupra modului în care ai utilizat criteriul sau asupra criteriului ca atare.

Una dintre soluțiile încercate pentru prima problemă, a risipei de timp și a abundenței operelor care trebuiau judecate, a fost renunțarea la analiza textului sau corpului operei și limitarea la parcurgerea și analiza prefetei unei asemenea opere. Prefața este mult mai scurtă și mai ușor de parcurs și în prefață autorul își prezintă pe scurt tezele susținute în lucrare. Analiza prefetei pornește de la presupunerea că tezele anunțate în prealabil sunt suficiente pentru a stabili dacă opera este valoroasă sau nu, fără a avea nevoie de aparatul argumentativ.

Mario Bunge, epistemologul care a observat acest fenomen, a argumentat că analiza prefeței¹⁰ nu este suficientă pentru aplicarea criteriilor de respingere a operelor, din cel puțin trei motive. Mai întâi, prefața nu poate substitui ceea ce prefațează. În al doilea rând, autorul prefeței ar putea să nu țină seama prea mult de conținutul operei, nu este exclus ca prefața să aibă o anumită independență față de operă, de pildă, să susțină teze diferite sau chiar contrare față de cele din textul operei, când evaluarea ar fi distorsionată. În al treilea rând, analiza prefeței nu poate reduce suficient diversitatea punctelor de vedere asupra valorii operei.¹¹

Bunge mai invocă faptul că analiza prefeței înseamnă utilizarea principiului autorității în evaluarea unei opere. El nu observă că metoda criteriului, în general, fie că este vorba de analiza textului sau de analiza prefeței, este urmarea principiului autorității, deoarece criteriile de evaluare sunt stabilite și aplicate de autorități. Are dreptate, însă, atunci când constată că asemenea metode ne îndepărtează de valoarea autentică a unei opere înlocuind-o cu valoarea convenabilă autorității.¹²

O altă modalitate de a depăși neajunsurile analizei textului o reprezintă limitarea la analiza copertei și a elementelor auxiliare ale unei lucrări, cum sunt antetul, cuprinsul, subsolul sau bibliografia. Le vom cuprinde pe toate sunt termenul de *copertă*. Prin urmare, prin analiza copertei înțelegem analiza acelor elemente ale unei opere care nu au de-a face cu textul operei.

Analiza copertei soluționează toate neajunsurile amintite. Pe de o parte, nu este consumatoare de timp. Coperta poate fi analizată rapid, fără a presupune un aparat de analiză sofisticat. Pe de altă parte, analiza copertei nu presupune vreo competență specială, ci este la îndemâna oricui cu o minimă pregătire într-un anumit domeniu. În sfârșit, ferește publicul de contactul cu textul operei, fiind, astfel, singura cale prin care autoritățile își ating scopul. Arderea cărților tocmai asta urmărește, să prevină parcurgerea de către membrii unui anumit public a textului operei. Metodele care presupun analiza textului sau analiza prefeței nu realizează acest obiectiv. Valoarea unei opere este stabilită pe baza copertei, prin urmare, nimeni nu are nevoie să se raporteze la conținut pentru a verifica buna aplicare a criteriului, ajunge să parcurgă coperta.

Metoda criteriului poate doar cu greu să se oprească la copertă, de aceea, analiza copertei este mai potrivită pentru metoda listelor. De această dată, se întocmesc liste cu itemi care sunt conținuți de coperta operelor. Aceste liste sunt realizate arbitrar sau după orice criteriu dorește cenzorul, de cele mai multe ori, aceste criterii de înscriere în listă au legătură cu diferite beneficii aduse autorităților. Dacă o operă aduce bani sau alte foloase, este înscrisă în listă ca valoroasă. Vedem că, apelând la analiza copertei, nu mai este nevoie de elaborarea unor criterii complicate și greoaie și apare posibilitatea de a folosi direct acele mijloace care aduc câștiguri celor interesați.

¹⁰ Bunge Mario, *Method, Model and Matter*, D. Reidel, Dordrecht, 1973, p. 4.

¹¹ *Ibidem*, p. 5.

¹² *Ibidem*, p. 4.

Listele sunt de două tipuri, *exclusive* și *inclusive*. În listele exclusive sunt înșirate acele elemente care duc la respingerea unei opere. Dacă titlul operei, editura, autorul etc., apar într-o asemenea listă, înseamnă că, acea operă nu are valoare, iar membrii publicului trebuie opriți să aibă acces la ea. Listele inclusive conțin elemente ale copertei care conferă valoare operei. În cazul în care coperta unei lucrări conține elemente dintr-o listă inclusivă, înseamnă, fără dubiu, că acea operă este valoroasă și publicul o poate accesa cu folos. În schimb, dacă elementele copertei unei opere nu se regăsesc în listele inclusive, acea operă nu are nici o valoare și nu merită citită sau, mai mult, este dăunătoare.¹³

Listele simple sunt construite pe baza unui singur criteriu, iar listele complexe presupun implicarea mai multor criterii. Listele primare conțin itemi de o anumită categorie, pe când listele secundare conțin alte liste. O listă secundară ne trimite la alte liste care pot fi, la rândul lor, inclusive sau exclusive, respectiv, primare sau secundare.

Cel mai cunoscut exemplu de liste exclusive¹⁴ este *Index Librorum Prohibitorum* (ILP).¹⁵ ILP a fost folosit de Biserica Catolică pentru a controla publicațiile apărute în contextul Reformei, fiind o componentă a Contrareformei papale.¹⁶ Reforma a însemnat cea mai severă încercare la care a fost supusă Biserica occidentală, aceasta pierzând, într-un timp relativ scurt, importante surse de venit. Bisericile protestante, bazându-se pe principiul interpretării libere a Bibliei, s-au extins îndeosebi cu ajutorul publicațiilor și tiparului. Dacă Biserica papală dorea să-și mențină pozițiile și, mai mult, să recupereze din terenul pierdut, trebuia să contracareze scrierile „eretice”, respectiv, să limiteze pătrunderea acestora în zonele proprii. Dar cum putea fi rezolvată această problemă, fără ca credincioșii să parcurgă textele respective și să decidă singuri dacă sunt valoroase sau nu, pe baza unui criteriu? Desigur că, în această situație, metoda criteriului nu ar fi dus la rezultatul dorit, deoarece ar fi pus credincioșii în contact cu textul scrierilor respective, iar biserica voia să evite tocmai acest lucru. Soluția a fost ILP, credinciosul nu avea nevoie să citească opera, ci doar să constate dacă titlul, autorul, editura etc., (adică elemente ale copertei), apăreau în Index. Dacă acestea erau indexate, înseamnă că operele erau periculoase, fără valoare și credinciosul trebuia să le evite.

ILP avea o structură complexă, conținând mai multe liste, cum ar fi lista autorilor interziși, lista lucrărilor interzise¹⁷ sau lista editorilor interziși.¹⁸ Listele erau alcătuite¹⁹ de o instituție, numită Congregația Indexului²⁰ și erau

¹³ ***, *Censorship, A World Encyclopedia*, Jones Derek (ed.), Routledge, London, 2001, p. 1150.

¹⁴ Putnam George Haven, *The Censorship of the Church of Rome*, The Knickerbrocker Press, New York, 1906, p. ix.

¹⁵ Drimba Ovidiu, *Istoria culturii și civilizației*, vol. iv, Ed. Științifică, București, 1986, p. 358.

¹⁶ ***, *Censorship, A World Encyclopedia*, Jones Derek (ed.), Routledge, London, 2001, p. 1154.

¹⁷ ***, *Index Librorum Prohibitorum*, Typographia Reverendae Camerae Apostolicae, Romae, 1841, p. 1

¹⁸ Drimba Ovidiu, *op. cit.*, p. 358.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ ***, *Censorship, A World Encyclopedia*, Jones Derek (ed.), Routledge, London, 2001, p. 1151.

aprobate de către papă, fiind apoi făcute publice. Congregația²¹ folosea o serie de criterii²² pentru a include o lucrare în Index, cum ar fi relația față de canonul bisericesc, cărți scrise de eretici, cărți care au caracter ocult sau obscen.²³ Primul Index a fost publicat în 1559 de către papa Paul VI.²⁴ Biserica a renunțat la Index în 1966.²⁵

Pentru unele scrieri, includerea în Index presupunea analiza textului, făcută de către colective de revizori, fără consultarea autorilor, cu excepția unor situații aparte.²⁶ Alte scrieri erau incluse doar în urma analizei copertei, pornind de la numele autorului sau al editurii. În schimb, odată ce o operă era inclusă în ILP, nu mai era nevoie ca aceasta să fie analizată. Eventualii cititori aflau că lucrarea este dăunătoare doar pe baza copertei. Coperta le oferea date suficiente pentru a constata dacă lucrarea are valoare, dacă este benefică sau nu. În cazul în care titlul lucrării, numele autorului sau editura erau înscrise în Index, era limpede că lucrarea respectivă nu trebuie citită tocmai pentru că este lipsită de valoare.

ILP s-a dovedit, în mare măsură, ineficient. Odată cu trecerea timpului, numărul publicațiilor a crescut vertiginos, copleșind Indexul. În acest fel, este mai simplu să se indice publicului ce trebuie să citească, ce are valoare în ochii autorităților, decât ce nu are valoare. Dacă autoritățile ar fi rămas la liste care să cuprindă lucrările care nu sunt valoroase, ar fi lăsat în afara listei un număr prea mare de opere care ar scăpa controlului autorității. Dintre acestea, de bună seamă, o bună parte puteau fi dăunătoare. De aceea, astăzi sunt folosite liste inclusive. Cu ajutorul listelor inclusive, autoritățile selectează acele lucrări despre care membrii unui public trebuie să creadă că sunt valoroase. Orice operă care nu este cuprinsă în asemenea liste este fără valoare și nu merită nici o atenție.

Asemenea liste inclusive sunt folosite astăzi, în România, în instituțiile de învățământ superior pentru a detecta fără greș operele valoroase și a respinge lucrările care nu au nici o valoare. Rolul de a elabora asemenea liste a fost atribuit către CNATDCU, deși aparent această instituție nu are nici un rol în ce privește evaluarea lucrărilor științifice. Listele respective, odată elaborate de către CNATDCU au făcut obiectul unor ordine de ministru, cum este Ordinul 6129 din 2016, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 123.

Constatăm că mecanismul prin care este impus Indexul CNATDCU, (IC), este același cu al Index Librorum Prohibitorum, având, de fapt, același rol, de a clasifica publicațiile în două categorii, valoroase și lipsite de valoare. IC este elaborat de un consiliu prin vot și apoi aprobat de o autoritate, respectiv, de ministru, iar ILP era elaborat, la fel, de un consiliu, Congregația Indexului, iar apoi era aprobat de o autoritate, papă. Asemănările continuă, deoarece, așa cum ILP a cunoscut de-a lungul timpului mai multe ediții și schimbări, Indexul CNATDCU

²¹ Putnam George Haven, *op. cit.*, p. 116.

²² ***, *Index Librorum Prohibitorum*, Typographia Reverendae Camerae Apostolicae, Romae, 1841, p. ix.

²³ ***, *Censorship, A World Encyclopedia*, Jones Derek (ed.), Routledge, London, 2001, p. 1151.

²⁴ *Ibidem*, p. 1154.

²⁵ *Ibidem*, p. 1155.

²⁶ *Ibidem*, p. 1152.

s-a schimbat, la rândul său, căutând să țină pasul cu interesele autorităților vremii. Iată cum, în acest fel, valoarea științifică a unei opere depinde de interese de moment.²⁷

IC este un index complex, fiind un sistem de liste grupate pe diferite domenii „de cercetare științifică” și făcând trimitere la alte liste. De exemplu, dacă ne oprim la Anexa 25, Ordinul 6129/2016, cu privire la Sociologie, Științe Politice și Administrative, acele publicații sunt considerate valoroase care se supun următoarelor condiții:

1. Au fost publicate la edituri cu prestigiu.

2. Au apărut într-una dintre următoarele „baze de date”: ISI Web of Knowledge, SCOPUS, EBSCO, ProQuest, CEEOL, Ulrich, ERIH, Index Copernicus, CSA, GESIS, IBSS; SAGE, OVID, ECOLIT, Psychlit, PubMed, Elsevier, Springerlink, Persee, DOAJ, Jstor, SSRN, REPEC, Informa, Project MUSE, HEIN Online.

Ambele condiții trimit la alte liste inclusive. Prima are în vedere lista editurilor cu prestigiu, iar a doua, mai multe liste, numite „baze de date”, fiecare considerată că ar conține numai lucrări valoroase, cu un accent deosebit pe ISI Web of Knowledge.²⁸ Dacă o operă satisface una dintre aceste condiții este considerată automat valoroasă, demnă de a fi apreciată și răsplătită. În schimb, lucrările care nu se încadrează în standard nu au nici o valoare și nu sunt luate în considerare. Acest fapt este menționat explicit de către Ordinul amintit.

Condițiile precedente nu necesită analiza textului lucrării, nu este nevoie să citim vreun rând dintr-o lucrare pentru a vedea dacă acea lucrare corespunde standardului. Prima condiție se verifică simplu, analizând coperta, unde putem găsi numele editurii. A doua condiție este satisfăcută dacă numele revistei în care apare un articol, studiu, recenzie etc., este inclus în una dintre listele enumerate. De această dată, nici măcar nu este nevoie să mergem la articolul respectiv, să vedem unde se află în revistă, ci doar să analizăm coperta revistei pentru a vedea care este numele ei și cuprinsul revistei pentru a stabili dacă titlul articolului este inclus între paginile revistei sau nu. Apoi, mergem la listele menționate

²⁷ De exemplu, în preambulul la Ordinul 6129/2016, citim: „... având în vedere că, de la intrarea în vigoare a Ordinului ministrului educației, cercetării, tineretului și sportului nr. 6560/2012 privind aprobarea standardelor minimale necesare și obligatorii pentru conferirea titlurilor didactice în învățământul superior și a gradelor profesionale de cercetare-dezvoltare, cu modificările ulterioare, și până în prezent, au fost semnalate discrepanțe între standardele naționale și standardele relevante la nivel internațional, precum și între standardele propuse de comisiile de specialitate ale CNATDCU ...” (Ordinul 6129 din 2016, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 123). Putem constata cu ușurință că indexul CNATDCU se fundamentează pe principiul autorității, cu diferitele sale forme, cum ar fi autoritatea străinilor, a specialiștilor, sau a majorității, fără nici o referire la valoarea științifică a operelor. Am putea să ne amintim de Descartes care a dovedit, cu mult timp în urmă, că toate aceste forme de autoritate nu reprezintă un temei pentru valoarea științifică. Ele sunt doar exponente ale unor interese înguste.

²⁸ Putem observa că noul standard poartă un nume asemănător cu standardul vechi, ISI înseamnă International Scientific Indexing, fiind tot un index, numai că nu este un index al cărților interzise, ci al celor care au valoare științifică, deoarece este un index inclusiv, nu exclusiv, așa cum era ILP.

mai sus (baze de date) și vedem dacă numele revistei este prezent, operație care poate fi făcută folosind un simplu motor de căutare. Iată cum, noul Index ne pune la dispoziție o metodă de stabilire a valorii unei opere doar analizând coperta, scutindu-ne de chinul lecturii sau, mai rău, a analizei textului.

Mai apoi, standardul amintit ne oferă mai multe mijloace prin care putem să ierarhizăm lucrările valoroase de la cele care au valoarea cea mai mare la lucrările cu valoare științifică redusă, pe baza unui punctaj. Unii, mai cârcotași, s-ar putea întreba dacă valoarea științifică poate fi ierarhizată sau dacă instrumentele puse la dispoziție pentru a o măsura sunt adecvate, dar, de bună seamă, autorii standardului nu se încurcă în asemenea amănunte.

Cel mai important „indicator” utilizat în ierarhizare este „factorul de impact”. Acesta nu privește articolul propriu-zis, ci revista, nu are nici cea mai mică legătură cu articolul evaluat. Factorul de impact este direct proporțional cu numărul de citări ale itemilor din revistă timp de doi ani și invers proporțional cu numărul acestor itemi. Constatăm că, și de această dată, pentru a stabili cât de valoros este un articol, nu este nevoie să citim articolul, ci doar, bazându-ne pe analiza copertei și a cuprinsului, să vedem care este factorul de impact al acelei reviste. Din nou, cârcotașii s-ar putea întreba dacă este relevant să judecăm un articol după revista în care apare, dar „scientometria” merge înainte fără a fi interesată de asemenea contraargumente. Pe de altă parte, nu este clar despre ce impact este vorba? Asupra cui se produce impactul? Cum se manifestă impactul? Calculul impactului ține seama doar de numărul de citări. O revistă poate fi citată din foarte multe motive, nu neapărat datorită valorii articolelor conținute de aceasta. Mai mult, citarea nu reprezintă o metodă de cercetare științifică, dimpotrivă, fiind în strânsă legătură cu principiul autorității, este antiștiințifică. În acest caz, cu cât conține mai multe citări, o lucrare are o valoare științifică mai mică. De aici nu are cum să rezulte că, dacă o lucrare apare într-o revistă citată mai des, ar avea o valoare științifică mai mare.

Nu este suficient ca o operă să fie inclusă sau exclusă dintr-un index, respectiv, să fie înfățișată ca având sau neavând valoare, ca fiind benefică sau dăunătoare pentru a opri accesul publicului la acea operă sau pentru a preveni chiar compunerea ei. Acestui demers trebuie să i se adauge încărcarea acțiunii de a citi opera sau de a o compune cu forță deontică. De aceea, indexul este asociat cu diferite pedepse sau recompense cu scopul de a interzice sau obliga la receptarea sau emiterea unor mesaje de o anumită factură.

În cazul unui index exclusiv, autorii sau editorii operelor conținute în liste erau pedepsiți, introducând interdicția de a mai publica lucrări de un caracter similar. La fel, sunt pedepsiți cei care citesc asemenea opere.²⁹ De pildă, Galilei a fost supus unui interogatoriu chinuitor și a fost obligat să retracteze anumite teze susținute în lucrările sale, tocmai pentru că sfidau Indexul. Un index exclusiv, cum a fost ILP, trebuie însoțit de prevenirea publicării unor lucrări de o anumită factură și de împiedicarea publicului de a accede la asemenea lucrări, fie prin distrugerea lor, fie prin pedepsirea exemplară a celor care nu țin seama de index și se expun textelor incluse în liste.

²⁹ Drimba Ovidiu, *op. cit.*, p. 359.

Dacă avem de-a face cu un index inclusiv, emiterea unor mesaje conforme standardului este răsplătită, iar nerespectarea standardului este pedepsită, cu alte cuvinte, de această dată, indexul devine obligatoriu. Valorile deontice au întotdeauna un caracter organizațional, de aceea, în spatele pedepselor sau recompenselor asociate unui index se găsesc organizații. De exemplu, la noi în țară, îndeosebi universitățile au rolul de gardieni ai indexului prevăzând diferite recompense pentru cei care se supun standardului, cum sunt sporuri salariale, premii sau distincții. În schimb, cei care nu sunt obedienți și refuză, de dragul valorilor autentice, să se încadreze în limitele indexului, sunt pedepsiți, de pildă, prin plafonarea drepturilor salariale sau prin înghețarea carierei didactice.

Așa cum am văzut, metoda indexului permite clasificarea operelor după valoare analizând doar coperta acestora. Principala rațiune a utilizării metodei analizei copertei este prevenirea contactului membrilor unui public cu textul operei deoarece, dacă ar parcurge textul, ar putea ridica obiecții și contraargumente față de demersul autorităților. Un alt motiv al recurgerii la analiza copertei este ușurința de a clasifica lucrările cu ajutorul unui asemenea procedeu. Cenzorii sunt scutiți să parcurgă texte lungi și să verifice criterii elaborate, fiind suficient să se oprească la unele elemente ale copertei, pe de altă parte, aceștia nu sunt nevoiți să fie cunoscători ai unui domeniu științific pentru a stabili fără greș valoarea unei cărți sau a unui articol din acel domeniu.

În acest mod, stabilirea valorii unei lucrări științifice poate fi făcută și de o maimuță, cum ar fi un cimpanzeu. Cimpanzeii sunt în stare să distingă literele sau cuvintele și să le compare, respectiv, își dau seama dacă pe două cartoane este același cuvânt sau cuvinte diferite. De asemenea, ar putea recunoaște cuvintele similare din două liste diferite. Să spunem că un articol apare în revista *X*. Arătăm maimuței titlul revistei *X*, iar apoi maimuța va parcurge o listă de titluri de reviste (bază de date). Dacă va recunoaște titlul revistei *X* în acea listă, înseamnă că articolul respectiv are valoare științifică, iar autorul său merită nenumărate recompense, dacă maimuța nu găsește titlul în acea listă, rezultă că articolul nu are nici o valoare, iar autorul este demn de aspre sancțiuni.

Dar nu avem nevoie nici măcar de serviciile unei maimuțe pentru a calcula valoarea științifică a unui articol, ci ajunge un laptop. Aceasta va identifica titlul revistei în care apare titlul articolului. Apoi, va răsfoi bazele de date pentru a stabili de câte ori sunt citați itemii din revista respectivă în ultimii doi ani și va împărți numărul citărilor la numărul itemilor apăruti în revistă în aceeași perioadă. Câtul este tocmai factorul de impact al revistei și, așa cum am văzut, factorul de impact, conform cu minunata „știință” numită chiar scientometrie, măsoară valoarea științifică a aceluia articol. Am putea trece mai departe și să punem laptopul să calculeze de câte ori acel articol este mai valoros decât altul, împărțind factorii de impact ai revistelor respective. De aceea, problema elaborării lucrărilor științifice devine tot mai mult o problemă de IT, așa cum se întâmplă cu tot mai multe probleme ale societății contemporane. Nimeni nu se mai sinchisește să demonstreze

că factorul de impact măsoară ceea ce pretinde că măsoară sau dacă acel parametru este măsurabil. Singurul lucru de care se ține seama este ca metoda să servească intereselor unor organizații.

Adeptii metodei indexului ar putea aduce două contraargumente. Mai întâi, ar putea spune că nu sunt interesați de valoarea științifică a unei lucrări științifice, ci de alte valori, care sunt măsurate prin factorul de impact, cum ar fi vizibilitatea sau notorietatea. Acestea, însă, sunt valori fără importanță în plan științific. Se pot da nenumărate exemple din istoria științei de teorii care au fost la modă la un moment dat, dar apoi au fost abandonate ca inutile sau fără valoare științifică. Urmarea modei este cunoscută, de altfel, ca una dintre erorile cele mai dăunătoare în domeniul științei, fiind una dintre principalele cauze care au împiedicat progresul științelor.

Cu cât o teorie a fost mai răspândită sau mai citată, cu atât s-a dovedit mai greu de criticat, combătut și înlocuit de teorii cu valoare științifică superioară. Să ne amintim, de pildă, de *Almagest* a lui Ptolemeu. La un moment dat, perspectiva ptolemaică asupra universului domina astronomia, având un impact covârșitor, în raport cu teoria opusă a lui Aristarch, care era aproape dată uitării. Cu toate acestea, teoria lui Ptolemeu s-a dovedit inferioară heliocentrismului și, astăzi, nu mai este utilizată de nimeni.

La fel, mecanica lui Galilei-Newton era considerată la un moment dat de neînlocuit, nici nu are rost să mai vorbim despre impactul acesteia asupra oamenilor de știință ai timpului. Cu toate acestea, ea a fost dovedită eronată de către Einstein, în sensul că nu reușește să explice adecvat fenomenele mecanice. Iată că, impactul sau notorietatea sau vizibilitatea au un caracter antiștiințific, împiedicând progresul cercetării științifice, de aceea, este profund irațional și neștiințific să apreciem lucrările științifice după impactul lor, respectiv, după numărul de citări. Un asemenea procedeu nu ține seama și nu explică fenomenele care au avut loc în istoria științei.

Al doilea contraargument este că revistele trecute în index apelează la *peer review* sau evaluare colegială. Chiar dacă indexul trimite doar la elementele conținute de coperta unei lucrări, evaluarea colegială merge la conținutul acelei lucrări. *Peer review* este, din nou, o metodă incorectă și neștiințifică de evaluare a operelor deoarece se subsumează principiului autorității. Această metodă pornește de la presupunerea eronată că ar exista o „comunitate științifică” în măsură să evalueze o lucrare mai bine decât oricine altcineva. O asemenea teză ne duce la vremurile Evului Mediu când se considera că numai unii sunt în măsură să interpreteze corect textele sfinte.³⁰ La fel ca atunci, indexul de acum nu lasă interpretarea și critica pe seama oricui, oprind accesul generalizat la textele respinse de așa-zisa comunitate științifică prin *peer review*.³¹

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Unii ar putea invoca, drept argument în favoarea existenței comunității științifice, pragmatismul istorist dezvoltat de Thomas Kuhn. Acesta arată că o realizare științifică devine paradigmă numai în situația în care este acceptată sau îmbrățișată de aproape toți cercetătorii dintr-un domeniu. Despre aceștia putem spune că reprezintă o comunitate științifică deoarece, fiind adepii unei paradigme, împărtășesc aceleași convenții cu privire la limbajul sau metodologia disciplinei. Numai că, în viziunea lui Kuhn, o asemenea comunitate nu are nicidecum rolul de a evalua realizările științifice. Paradigmele nu pot fi comparate între ele, adică, din aceea că o teorie ar fi acceptată de toți membrii unei comunități științifice, nu rezultă că ar fi mai valoroasă decât alta. (Kuhn Thomas S., *Structura revoluțiilor științifice*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 53)

De asemenea, adevărul oricărei alte metode de evaluare bazată pe principiul autorității, *peer review* este o piedică serioasă în calea progresului științei. *Peer review* este realizat de membri „recunoscuți” ai comunității științifice, respectiv, de membri interesați în menținerea acelor teorii, teze sau puncte de vedere care le-au adus succes. De aceea, evaluatorii vor avea tendința să oprească orice contribuție nouă³² care vine împotriva perspectivei lor și care reprezintă un competitor real la paradigma proprie.³³ Ei vor permite doar lucrările care se subsumează acestei paradigme, respectiv, acele lucrări care o susțin și care se limitează doar la probleme „puzzles”, reducând demersul științific la unul lipsit de anvergură.³⁴

Pe de altă parte, metoda *peer review* este superficială. Oricine intră în contact cu formularele pe care trebuie să le completeze evaluatorii observă că acestea au foarte puțin de-a face cu valoarea științifică sau cu tezele ori argumentele unei lucrări, interesând mai ales aspecte formale, privind modul de redactare sau de citare.

Se pot da multe exemple privind rolul nociv jucat de *peer review* în istoria științei. Ne oprim la cazul cercetătorului maghiar Ignaz Semmelweis. Acesta a elaborat ipoteza că febra puerperală are o cauză infecțioasă. A încercat să își publice rezultatele cercetărilor, dar a fost împiedicat de evaluarea negativă făcută de Virchow, unul dintre cei mai reputați medici ai vremii. Cu toate acestea, după un timp, teoria lui Semmelweis s-a dovedit corectă (utilă) și măsurile de igienă din spitale au salvat numeroși oameni de la moarte. Iată cum, *peer review* face victime; cu toate acestea, tinde să se generalizeze. Deoarece în spatele *peer review* nu există vreo motivație științifică, înseamnă că singurul motiv care susține această metodă este interesul unora de a controla fluxul de ipoteze sau teorii, probabil, de teama de a nu pierde foloasele pe care le au de pe urma teoriilor în vogă.

Faptul că noul index nu are nici o legătură cu valoarea autentică a unei opere reiese și din caracterul său strict politic. Indexul CNATDCU este impus prin ordin al ministrului educației și cercetării. Ministrul este exponentul unui partid politic și pune în practică programul partidului respectiv. Iată că, valoarea lucrărilor științifice și inclusiv înțelesul termenului „cercetare științifică” depind de partidul care se află la putere la un moment dat, deosebind, de pildă, între cercetarea științifică social-democrată și cercetarea științifică liberală. Ne amintim că, în mod similar, pe vremea lui Stalin, se elaboraseră criterii prin care se distingeau știința socialistă, singura considerată autentică, de știința burgheză, decadentă și lipsită de valoare.

Ne-am putea întreba, de ce se depune atâta efort, de ce se introduc cele mai draconice constrângeri asupra cercetătorilor pentru a se supune noului index? Singurul răspuns posibil îl reprezintă foloasele pe care acesta îl aduce. Așa-numitele baze de date sunt, de fapt, afaceri cu profituri uriașe, care nu ar putea fi realizate și menținute fără constrângere. Dacă cercetătorii ar fi liberi să publice

³² Barber Bernard întreprinde o analiză amplă din perspectiva istoriei științei a motivelor pentru care oamenii de știință s-au opus progresului și s-au dovedit evaluatori nepotriviti. (Barber Bernard, *Social Studies of Science*, Transaction Publ., New Brunswick, 1990, p. 97).

³³ „Oamenii de știință nu vizează în mod normal să inventeze noi teorii, iar adesea sunt chiar intoleranți față de cele inventate de alții. Dimpotrivă, cercetarea științifică normală este îndreptată spre acele fenomene și teorii oferite deja de paradigmă.” (Kuhn Thomas S., *op. cit.*, p. 67).

³⁴ *Ibidem*, p. 78.

unde doresc, desigur că numărul celor care ar apela la bazele de date ar scădea considerabil și, în același timp, veniturile acestora. Factorul de impact este calculat pe baza citărilor deoarece, cu cât mai multe citări, cu atât mai multe accesări, iar accesările aduc, la rândul lor, venituri. Un alt aspect care ar trebui avut în vedere este acela că doar unele baze de date sunt luate în considerare de către indexul CNAT-DCU. De pildă, nu sunt incluse bazele de date din Orientul Îndepărtat și nici o bază de date din România. Iată că, un index care este impus prin constrângeri dintre cele mai deșănțate cercetătorilor români nu conține nici o bază de date românească!

Despre vechiul index, cel inițiat de Biserica Catolică se consideră că a fost un instrument al cenzurii și că a adus daune imense dezvoltării științei.³⁵ Prin analogie, ar trebui să se accepte că indexul CNATDCU are aceleași urmări. Trebuie, însă, recunoscută o diferență între cele două. ILP era un index exclusiv, iar IC este unul inclusiv, prin urmare, teroarea la care erau supuși oamenii de știință prin ILP era mult redusă în raport cu persecuțiile pe care le îndură cercetătorii care sunt forțați să se alinieze noului index. Acest lucru rezultă din aceea că este mult mai probabil să te afli în afara unui index inclusiv decât în afara unui index exclusiv, prin urmare, este mult mai probabil să fii persecutat astăzi pe baza indexului decât în vremurile de glorie ale ILP.

Bisericii catolice i-au trebuit patru secole să recunoască faptul că ILP a reprezentat o eroare³⁶; oare câte secole vor trece până când se vor recunoaște și erorile noului index?

Bibliografie / Bibliography:

- Barber, Bernard, *Social Studies of Science*, Transaction Publ., New Brunswick, 1990
 Bosmajian, Haig, *Burning Books*, McFarland & Co., Jefferson, 2006
 Bunge, Mario, *Method, Model and Matter*, D. Reidel, Dordrecht, 1973
 Carnap, Rudolf, *L'ancienne et la nouvelle logique*, Herman, Paris, 1937
 Drimba, Ovidiu, *Istoria culturii și civilizației*, vol. iv, Ed. Științifică, București, 1986
 Gibbon, Edward, *History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, ix, Allason, London, 1820
 Hume, David, *Cercetare asupra intelectului omenesc*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1987
 Kuhn, Thomas S., *Structura revoluțiilor științifice*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
 Marx, Karl, Engels, Friedrich, *Opere alese*, vol. II, Editura Politică, București, 1967
 Putnam, George Haven, *The Censorship of the Church of Rome*, The Knickerbocker Press, New York, 1906
 Schlick, Moritz, *Formă și conținut*, Pelican, București, 2003
 ***, *Censorship, A World Encyclopedia*, Jones Derek (ed.), Routledge, London, 2001
 ***, *Index Librorum Prohibitorum*, Typographia Reverendae Camerae Apostolicae, Romae, 1841

³⁵ Drimba Ovidiu, *op. cit.*, p. 158.

³⁶ ***, *Censorship, A World Encyclopedia*, Jones Derek (ed.), Routledge, London, 2001, p. 1150.